

τελεσματικῶς εἰς μίαν ἄνευ προηγουμένου πολιτιστικὴν προσέγγισιν τῶν Ἑλλήνων μὲ τούτους βαρβάρους, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι δὲν προωθήθη σημαντικῶς ἡ ἰδέα τῆς οἰκουμενικότητος καὶ τῆς πανανθρωπίνης κοινωνίας.

3. Ὁ συγγραφεὺς δὲν λαμβάνει σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἅψ' ἑνὸς μὲν τούτους ποικίλους γεωγραφικούς, ἔθνογραφικούς καὶ πολιτικούς παράγοντας, τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ εἰς τὴν ὄλην διαμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπέβη σπουδαιότητας, διὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ τὴν μὴ ἔντονον παρουσίαν τοῦ ἐν λόγῳ ιδεώδους εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν, καὶ ἅψ' ἑτέρου τὸν θεσμὸν τῆς πόλεως—κράτους, ὅστις ἦτο εὐλόγως σοβαρὸν πρόσκομμα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τοῦ ιδεώδους τῆς ἐνότητος.

Πέραν ὄλων τούτων τὸ βιβλίον τοῦ κ. Baldry τεκμηριωμένον ἀρτίως καὶ συντεθειμένον μὲ γλαφυρότητα ζηλευτὴν, παρατηρουμένην ἄλλωστε εἰς ὅλας τὰς ἐργασίας τοῦ διακεκριμένου Βρεττανοῦ ἑλληνιστοῦ, μᾶς διαφωτίζει ἐπὶ πλείστον ὄσων ζητημάτων σχετιζομένων μὲ μίαν ἀπὸ τὰς πλέον ἐνδιαφερούσας πτυχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ συμβάλλει ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἰχνηλάτησιν τῆς ἱστορίας ἑνὸς ὑπερόχου ιδεώδους, τοῦ ὁποίου τόσον πολὺ ἔχει ἀνάγκη ἡ σημερινὴ ἀνθρωπότης.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ

* *

D. W. LUCAS, **Aristotle, Poetics**. Introduction, Commentary, and Appendixes, Oxford (Clarendon Press). 1968, σελ. xxviii+313.

Ἡ «Ποιητικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπετέλεσεν ἀπὸ αἰῶνων τὴν λυδίαν λίθον διὰ τῆς ὁποίας ἐδοκιμάσθη κατὰ καιροὺς ἡ κριτικὴ ἱκανότης φιλολόγων καὶ αἰσθητικῶν. Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἀτελευτήτους συζητήσεις, τὰς ὁποίας ἔχει προκαλέσει τὸ πολύκροτον αὐτὸ δοκίμιον αἰσθητικῆς, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ βίβλος ἐπτασφράγιστος. Προβλήματα ἐκδοτικά, ἐρμηνευτικά καὶ αἰσθητικά, ὑψίστης σημασίας διὰ τὸν φιλόλογον, τὸν κριτικὸν καὶ τὸν ἱστορικὸν τῆς τέχνης, ἅτινα ἐγείρει ἡ «Ποιητικὴ», παρουσιάζονται τόσον ἀπρόσιτα ὅσον, ὡς ἐλέχθη χαρακτηριστικῶς, καὶ ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου! Πράγματι, τί νὰ ἐννοοῦν ἄραγε ἐκεῖνοι οἱ αἰνιγματικοὶ ὄροι τῆς «Ποιητικῆς» μίμησις, ἁμαρτία, κάθαρσις, πάθημα, φόβος, ἔλεος, φιλάνθρωπον, μῦθος, ἦθος κ.ἄ.δ.; Τὸ διασωθὲν κείμενον εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Σταγίριτου; Αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι συμπληρώσεις καὶ ἀποκαταστάσεις κατὰ πόσον προσεγγίζουν τὴν γνησιότητα; Τὸ ἀπολεσθὲν δεῦτερον βιβλίον τί διελάμβανε καὶ κατὰ πόσον ἐσχετίζετο μὲ τὸ πρῶτον;

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀκάματος ἐργατικότης τῶν μελετητῶν τῆς «Ποιητικῆς» προσεκόμισε πολλὰ χρήσιμα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μᾶς βοηθοῦν νὰ προσεγγίσωμεν τὰ προβλήματα τῆς καὶ νὰ συνεχίσωμεν εὐχερέστερον τὴν ἔρευναν. Κατὰ τὴν τελευταίαν μόνον εἰκοσαετιᾶν εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐξαιρέτοι ἐργασίαι περὶ τὴν «Ποιητικὴν», αἵτινες διαφωτίζουν πολλὰς σκοτεινὰς πτυχὰς καὶ διευκολύνουν πολὺ εἰς τὴν προσπέλασιν τῆς ἀκόμῃ καὶ ἐκ μέρους τῶν μὴ εἰδικῶν· ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν μόνον τὸ ἐμπεριστατωμένον ἔργον τοῦ κ. M. D. de Montmollin ¹, τὸ ὀγκῶδες βιβλίον τοῦ κ. G. F. Else ², τὴν ἐξαίρετον ἐργασίαν τοῦ κ. G. M. A. Grube ³, τὴν ἀξιόλογον συμβολὴν τοῦ κ. H. House ⁴, καὶ τὴν καινοτόμον πραγματείαν τοῦ κ. J. Jones ⁵. Εἰς τὸν κατάλογον αὐτὸν ἐντάσσεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κ. D. W. Lucas μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐν ἐπικεφαλίδι ἐπὶ τῆς «Ποιητικῆς» ἐργασίας του.

Εἰς τὴν σύντομον εἰσαγωγὴν (σελ. IX—XXV) τοῦ βιβλίου του ὁ κ. D. W. Lucas ἀναφέρεται ἀρχικῶς εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀριστοτελικῶν ἔργων γενικῶς καὶ εἶτα εἰσέρχεται εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας αὐτοῦ, καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν περὶ «Ποιητικῆς» πραγματείαν του. Ἡ ὑπαρξὶς καὶ δευτέρου βιβλίου ταύτης, ἀπολεσθέντος ἤδη, δὲν δύναται ν' ἀμφισβητηθῆ πλεόν σοβαρῶς δεδομένου ὅτι περὶ αὐτοῦ κάμνει νύξιν ὄχι μόνον ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης (Ποιητ. 1449b 21 καὶ Πολιτ. 1341b 38), ἀλλὰ τὸ ἐπιβεβαιοῖ ὡσαύτως καὶ ἡ Subscriptio ⁶ τοῦ Moerbeke, μεταφραστοῦ τῆς Ποιητικῆς εἰς τὴν Λατινικὴν (1278 μ. X.), καὶ τέλος τὸ σχόλιον τοῦ Εὐστρατίου (1100 μ. X.) ἐπὶ τινος χωρίου τῶν «Ἡθικῶν» (1141a 14), εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος μνημονεύει τὴν ἐν τῇ «Ποιητικῇ» ἀναφορὰν (1548b 30) τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὸν «Μαργίτην», ὡς ἀπαντῶσαν «ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ποιητικῆς». Ἀκολούθως ὁ κ. D. W. Lucas ἀνατρέχει εἰς τοὺς προδρόμους τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅσον ἀφορᾷ εἰς αἰσθητικὰ καὶ κριτικὰ ζητήματα, καὶ σταματᾷ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Πλάτωνα, ὅστις εἰς τὴν «Πολιτείαν» του (595a—601b) ἀποπειρᾶται ἐκεῖνην τὴν περιώνυμον ἐπίθεσιν του κατὰ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης γενικώτερον. Τὴν εἰσαγωγὴν κλείει ὁ συγγραφεὺς μὲ μίαν βραχεῖαν ἀλλ' ἀρκούντως ἐνημερωμένην ἀναδρομὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου.

Μετὰ τὴν παράθεσιν τοῦ κειμένου τῆς «Ποιητικῆς» (σελ. 3—49) κατὰ τὴν Ὁξφορδιανὴν ἔκδοσιν τοῦ R. Kassel ἔπονται τὰ σχόλια τοῦ κ. D. W. Lucas, τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βιβλίου (σελ. 53—257). Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴν ἐπίμοχθον ἐργασίαν τοῦ φιλολόγου. Τὰ χωρία τοῦ δοκιμίου ἄλλοτε λέξιν πρὸς λέξιν καὶ συχνότερον φράσιν πρὸς φράσιν

1) La Poétique d'Aristote, Neuchâtel, 1951.

2) A. 's Poetics : the Argument, Harvard, 1957.

3) Aristotle on Poetry and Style, N. York, 1958.

4) Aristotle's Poetics, London, 1962.

5) On Aristotle and Greek Tragedy, London 1962.

6) «Primus Aristoteles de arte poetica liber explicit». Arist. Lat., XXXIII (Bruges / Paris 1953).

υφίστανται πραγματικήν «διήθησιν». Ἡ κριτική εὐφυΐα τοῦ σχολιαστοῦ συνδυασμένη μὲ ἀρτίαν φιλολογικὴν κατάρτισιν καὶ αἰσθητικὴν ἐμπειρίαν ἀναλύει καὶ ἐρμηνεύει τὸν πυκνὸν ἀριστοτελικὸν λόγον μὲ ἐκπλήσσοσαν δεξιότητα, ἐνῶ παραλλήλως ἀνατρέχει ἀδιαλείπτως εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ ἐκάστοτε ζητήματος προγενεστέρας ἀπόψεις.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα μερικὰ σφάλματα ὀφειλόμενα προφανῶς εἰς τυπογραφικὴν ἀβλεψίαν, τὰ ὅποια καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἀπεφεύγοντο εἰς μίαν μελλοντικὴν ἐπανέκδοσιν τοῦ βιβλίου.

Σελ. IX	Ἄθηναίων	ἀντὶ Ἀθηναίων
» XI	Ἀριστοτελοῦς	» Ἀριστοτέλους
» 60	φυσέως	» φύσεως
» 72	εἰκονόγραφος	» εἰκονογράφος
» 76	πολλ' ἤπιστατο ἔργα	» πόλλ' ἤπιστατο ἔργα
» 77	τραγωδίας	» τραγωδίας
» 81	φαλλόφοροι	» φαλλοφόροι
» 82	Ἄισχύλος	» Αἰσχύλος
» 99	ποιήσωσιν	» ποιήσωσιν
» 111	ἐφηρημηκός	» ἐφηρμοκότος
» 133	μεταβόλη	» μεταβολή
» 152	παρειλημένοις	» παρειλημμένοις
» 159	παρ' ἡμεῖν	» παρ' ἡμῖν
» 185	κατὰ τὸ πόσον	» κατὰ τὸ ποσὸν
» 190	ἀρτικρατεῖσθαι	» ἀρτικρατεῖσθαι
» 202	ἵππος	» ἵππος
» 203	ὀρισμός ἐστίν	» ὀρισμός ἐστίν
» 204	κάθαρμοι	» καθαρμοὶ
» 248	φασιν καὶ δοκεῖ	» φασὶν καὶ δοκεῖ.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν σχολίων ὑπέπεσαν εἰς τὴν προσοχὴν μας αἱ κάτωθι δύο ἀντιφάσεις :

Ὡς γνωστὸν εἰς τὸ χωρίον 1454a 37—1454b 2 ἡ προτίμησις ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῆς γραφῆς «μύθου» ἢ «ἤθους» ἐγείρει ἀναλόγους διαφωνίας· ὁ σχολιαστής ἐνταῦθα ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πρώτην τοιαύτην, παρασύρεται εἰς μίαν ἀντιφατικὴν παρατήρησιν σχετιζομένη μὲ τὸ τέλος τῆς «Μηδείας». Πράγματι ἡ μὴ ἱκανοποιητικὴ «λύσις» τῆς τραγωδίας ταύτης ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἥρωϊς ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἥλιου καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει ἢ τοιαύτη λύσις πρὸς τὸ «ἤθος» τῆς Μηδείας.

Ἐπίσης αἱ εἰς τὸ 1453b 39 διατυπούμεναι παρατηρήσεις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πολυσυζητημένην λέξιν «τὸ φιλόθρονον», δὲν κατορθώνουν νὰ διαλευκάνουν τὴν ἔννοιαν καὶ τὸ σπουδαιότερον ἔρχονται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ 1454a 2 χωρίου παρατηρούμενα.

Εἰς εὐάριθμα σημεία ὁ συγγραφεὺς θὰ διεφωτίζετο πληρέστερον, ἐὰν ἡδύ-

νατο νὰ κάμη χρῆσιν τῆς μνημειώδους ἐργασίας τοῦ Μενάρδου ¹, τὴν ὁποίαν μολονότι περιλαμβάνει εἰς τὴν σύντομον βιβλιογραφίαν του (σελ. XXVI), δὲν φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποίησεν ἄλλὰ καὶ ἕτεραι ἐργασίαι Ἑλλήνων ² φιλολόγων θὰ τοῦ ἦσαν ἐν προκειμένῳ λίαν ἐπωφελεῖς.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἀκολουθοῦν τέσσαρα παραρτήματα (σελ. 258—307), εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιχειρεῖται εὐρυτέρα διαπραγματεύσεις κατὰ κόρον ἤδη συζητηθέντων ὄρων τῆς «Ποιητικῆς», ὡς : α) τῆς μιμήσεως, β) ἐλέου, φόβου καὶ καθάρσεως, γ) ἀπλῆς καὶ πεπλεγμένης τραγωδίας, καὶ δ) τῆς ἀμαρτίας. Εἰς τὸ ἐν λόγω ἐπίμετρον τοῦ βιβλίου δὲν διευκρινίζονται μόνον, ὅσον εἶναι δυνατόν, οἱ προμνημονευθέντες ὅροι, ἀλλὰ καὶ προσκομίζονται νέαι ἐνδιαφέρουσαι ἀπόψεις, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὄρων αὐτῶν εἰς τὰς διασωθείσας ἑλληνικὰς τραγωδίας.

Ἀναμφιβόλως αἱ ἀπόψεις τοῦ κ. D. W. Lucas, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἀντικειμενικῶς τεκμηριωμένα, ἐγείρουν εἰς πολλὰ σημεῖα διαφωνίας. Ἀναφορικῶς λ.χ. πρὸς τὰ περὶ καθάρσεως εἰς τὸ τρίτον παράρτημα διαλαμβανόμενα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς εὐκόλως ὅτι μὲ τὴν σειρὰν του καὶ ὁ συγγραφεὺς δὲν κατάρθωσε ν' ἀποδεσμευθῆ ἀπὸ τὴν τυραννικὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἀσχεῖ εἰς τοὺς εὐρωπαίους φιλολόγους καὶ αἰσθητικὸς ἢ θεωρία τῶν Weil καὶ Bernays περὶ τῆς ταυτίσεως τῆς ἀριστοτελικῆς καθάρσεως μετὰ τῆς ἱατρικῆς τοιαύτης. Χωρὶς βεβαίως νὰ θέλῃ κανεὶς νὰ παραβλέψῃ τὰς ἀξιολόγους ἀπόψεις τῶν Weil καὶ Bernays καὶ τῶν μετέπειτα ὀπαδῶν των, εἶναι πολὺ δύσκολον εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν μελετητὴν ν' ἀρνηθῆ εἰς τὰς ἀρχαίας «διδασκαλίας» ἐν ἀπώτερον ἠθικοπαιδευτικὸν «τέλος» ³.

Περαίνοντες τὸ σύντομον τοῦτο βιβλιοκριτικὸν σημεῖωμα ἐπιθυμοῦμεν καὶ πάλιν νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐργασίας τοῦ κ. D. W. Lucas, ἥτις διὰ τὴν ἐμβρίθειαν καὶ μεθοδικότητά της ἀποτελεῖ ἀξιόλογον βοήθημα διὰ τὴν προσέγγισιν ἐνδὸς τῶν πλέον δυσπροσίτων ἔργων τοῦ Σταγίριτου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ

1) Σ. Μενάρδου - I. Συκουτρῆ, Ἄριστοτέλους, Περὶ Ποιητικῆς, ἐκδ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1937.

2) Πρβλ. Κ. Γεωργούλη, Τὸ τέταρτον εἶδος τῆς τραγωδίας, «Π λ ά τ ω ν» IV, 1952, σελ. 334—340. Θ. Τζαννετάτου, Σύμμετα εἰς τὴν Ποιητικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, Ἀθῆναι 1949. Β. Καλογεῖρα, Νέες ἀπόψεις γιὰ τὴν ἀριστοτελικὴν καθάρσιν, Θεσσαλονίκη 1956. Α. Χ. Χατζῆ, Ἄριστοτέλης ὁ Σταγίριτης καὶ τὸ περὶ Ποιητικῆς ἔργον αὐτοῦ, «Π λ ά τ ω ν» (V, 1952, σελ. 3—18). Κ. Ταμβάκη, Τὸ νόημα τῆς τραγικῆς καθάρσεως, Ἀθῆνα 1960, κ.ά.

3) Τὸ ζήτημα ὅπερ θίγεται ἐνταῦθα ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, ἐν ἐκ τῶν πλέον δυσκόλων προβλημάτων τῆς Ποιητικῆς· μόνον ἢ περὶ αὐτὸ βιβλιογραφία ἀπαρτίζει ὀγκώδη τόμον. Βλ. σχετικῶς W. Schadewaldt, Furcht und Mitleid? Zur Deutung des Aristotelischen Tragödiensatzes, «H e r m e s» LXXXIII, 1955, σελ. 148 κέξ., ἥτις ἴσως ἀποτελεῖ τὴν τελειότεραν μελέτην ἐπὶ τοῦ θέματος.